

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NİN 16 NO'LU GENEL YORUMU: EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARI KULLANMADA ERKEK VE KADINLARA EŞİT HAK SAĞLANMASI^{17,18}

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Kullanmada
Erkek ve Kadınlara Eşit Hak Sağlanması (Madde 3)

Otuz Dördüncü Oturum, 2005

Giriş

1. Tüm insan haklarından yararlanmada erkeklere ve kadınlara eşit hak sağlanması uluslararası hukukta tanınan ve temel insan hakları belgelerinde yer alan ana ilkelere biridir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme insan onuru için temel öneme sahip hakları korumaktadır. Özellikle, Sözleşme'nin 3. maddesi, Sözleşme'de yer alan haklardan yararlanmada erkeklerle kadınlara eşit hak sağlanması ile ilgilidir. Söz konusu madde, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1. maddesinin 3. fıkrası ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 2. maddesine dayanmaktadır. Madde, Sözleşme'ye yapılan referans dışında Sözleşme ile aynı tarihte kaleme alınan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 3. maddesi ile aynıdır.

2. Hazırlık çalışmaları, ayrımcılık yasağından daha da ileri bir şekilde, "erkeklerle ve kadınlara açıkça aynı hakların tanınması ve kadınların bu haklardan faydalanmasının güvence altına alınmasını sağlayacak uygun tedbirlerin alınması gerektiğini [...] belirtmektedir. Ayrıca, 3. madde, 2. maddenin 2. fıkrası ile örtüşse de, erkeklerin ve kadınların eşit haklara sahip olduğunu tekrar teyit etmek gerekli görülmüştür. Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan bu temel prensip üzerinde, özellikle tam anlamıyla hayata geçirilmesini engelleyen birçok önyargı bulunması sebebiyle, sürekli olarak durulmalıdır."¹⁹ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin aksine, Sözleşme'nin 3. maddesi ve 2. maddesinin 2. fıkrası sadece tek başına anlam ifade eden hükümler değildir. Bu hükümler, Sözleşme'nin III. Bölümü'nde güvence altına alınan her bir hak ile birlikte okunmalıdır.

¹⁷ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 16 No'lu Genel Yorumu: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Kullanmada Erkek ve Kadınlara Eşit Hak Sağlanması (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights*) metninin orijinali için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/CESCR-GC16-2005.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁸ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

¹⁹ *Draft International Covenants on Human Rights Report of the Third Committee, A/53/65* (17 Aralık 1962), 85. paragraf.

3. Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrası, diğer statülerin yanı sıra cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağını da güvence altına almaktadır. Bu hüküm ve erkeklerin ve kadınların haklardan eşit olarak faydalanmasını güvence altına alan 3. madde birbirleriyle ilintili ve birbirlerini destekleyici niteliktedir. Ek olarak, ayrımcılığın ortadan kaldırılması ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanabilmenin temel koşullarından biridir.

4. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkeklere ve kadınlara eşit hak sağlanmasını olumsuz yönde etkileyen faktörleri, yaşamaya elverişli konut hakkı,²⁰ yeterli beslenme hakkı,²¹ eğitim hakkı,²² ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı²³ ve su hakkı²⁴ gibi birçok genel yorumunda dikkate almıştır. Komite, aynı zamanda, Taraf Devlet raporları ile ilgili konu listelerinde ve Taraf Devletlerle görüşmelerinde düzenli olarak, Sözleşme'de güvence altına alınan haklardan erkeklerin ve kadınların eşit şekilde faydalanmasına dair bilgi talep etmektedir.

5. Özellikle kadınlar, örf ve adetin kadınlar için öngördüğü daha düşük statü ve ya açık ve zımnî ayrımcılık sonucunda, sıklıkla haklardan eşit şekilde faydalanamamaktadır. Birçok kadın cinsiyetin, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da dezavantajlı konumu pekiştirme sonucunu doğuracak şekilde yaş, etnik köken, engellilik, medeni hal, mülteci ve göçmen statüsü gibi statülerle kesişmesi sonucunda farklı ayrımcılık türlerine maruz kalmaktadır.²⁵

I. Kavramsal Çerçeve

A. Eşitlik

6. Sözleşme'nin 3. maddesinin özü olan Sözleşme'de yer alan hakların erkekler ve kadınlar tarafından eşitlik temelinde kullanılması esasa ilişkin anlam taşıyan bir kavramdır. Anayasa hükümlerinde, mevzuatta ve hükümet politikalarında şekli eşitliği dile getiren hükümlere rastlansa da, 3. madde Sözleşme'deki haklardan uygulamada da erkek ve kadınların eşit şekilde faydalanmasını öngörmektedir.

7. İnsan haklarından erkek ve kadınların eşitlik temelinde faydalanması kapsamlı olarak anlaşılmalıdır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerindeki ayrımcılık yasağına

²⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 14 No'lu Genel Yorum (1991): Yaşamaya elverişli konut hakkı (11. maddenin 1. fıkrası), para. 6; 7 No'lu Genel Yorum (1997): Yaşamaya elverişli konut hakkı (11. maddenin 1. fıkrası): Zorla tahliyeler, para.10.

²¹ 12 No'lu Genel Yorum (1999): Yeterli beslenme hakkı (Sözleşme'nin 11. maddesi), para. 26.

²² 11 No'lu Genel Yorum (1999): İlköğretime yönelik eylem planları (Sözleşme'nin 14. maddesi), para. 3; 13 No'lu Genel Yorum (1999): Eğitim hakkı (Sözleşme'nin 13. maddesi), para. 6 (b), 31 ve 32.

²³ 14 No'lu Genel Yorum (2000): Ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı (12. madde), para.18-22.

²⁴ 15 No'lu Genel Yorum (2000): Su hakkı (Sözleşme'nin 11. ve 12. maddeleri), para. 13 ve 14.

²⁵ Örnek için bkz. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, 25 No'lu Genel Yorum (2000): Irk ayrımcılığının toplumsal cinsiyetle ilgili unsurları.

dair güvenceler hem fiili (*de facto*) hem de hukuki (*de jure*) eşitliği içermektedir. Hukuki (veya şekli) eşitlik ve fiili (veya maddi) eşitlik farklı fakat birbirlerine bağlı kavramlardır. Şekli eşitlik, hukuk veya politikanın erkek ve kadına karşı tarafsız olması anlamına gelmektedir. Maddi eşitlik ise, hukukun, politikanın ve uygulamaların belirli grupların sahip olduğu süregelen dezavantajlı konumu devam ettirmemesi ve bu konunun etkilerinin azaltılması için güvencelerin alınması ile ilgilidir.

8. Erkek ve kadınlar için maddi eşitlik sadece görünüşte cinsiyet bakımından tarafsız kanunların veya politikaların kabulü ile sağlanamaz. Taraf Devletler 3. maddeyi uygularken, özellikle kadınların maruz kaldığı ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizlikleri dikkate almayarak erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliği görmezden gelen veya devam ettiren kanunları, politikaları ve uygulamaları göz önünde bulundurmalıdır.

9. 3. maddeye göre, Taraf Devletler hukukta ve hukuk önünde eşitlik prensibine saygı göstermelidir. Eşitlik ilkesine, yasalar kabul edilirken de saygı gösterilmelidir. Yasalar, erkekler ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanmaları ileri düzeyde güvence altına alınarak kabul edilmelidir. Hukuk önünde eşitlik ilkesine idari organlar, mahkemeler ve hakem heyetleri de saygı göstermelidir. Söz konusu otoriteler hukuku erkek ve kadınlar için eşit şekilde uygulamalıdır.

B. Ayrımcılık Yasağı

10. Ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesinin doğal sonucudur. 15. paragrafta, geçici özel tedbirlerle ilgili olarak söylenenlere uygun şekilde, ayrımcılık yasağı bireylerin veya grupların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da dezavantajlı konumu pekiştirme sonucunu doğuracak şekilde yaş, etnik köken, engellilik, medeni hal, mülteci ve göçmen statüleri veya özel durumları nedeniyle farklı bir muameleye tabi tutulmalarını yasaklamaktadır.

11. Kadınlara karşı ayrımcılık, “medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama”²⁶ anlamına gelmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınların biyolojik özellikleri nedeniyle, örneğin hamilelik ihtimali nedeniyle, kadınları işe almama; kadınların işe erkekler kadar zaman ayırmak istemeyecekleri önyargısı nedeniyle düşük seviyedeki işlerde çalıştırılmaları gibi tipik önyargılar sonucunda farklı bir muameleye tabi tutulmaları şeklinde olabilir.

12. Doğrudan ayrımcılık, muameledeki farklılığın doğrudan ve açıkça sadece cinsiyete ve erkek veya kadınların özelliklerine dayalı ve objektif nedenlere dayanmayan, temelden yoksun bulunduğu hallerde meydana gelir.

²⁶ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 1. maddesinde tanımlandığı şekliyle.

13. Dolaylı ayrımcılık bir kanun, politika veya programın görünürde ayrımcı olmamasına karşın uygulandığında ayrımcı etki yarattığı hallerde meydana gelir. Bu durum, örneğin, önceden var olan eşitsizlikler nedeniyle belirli bir imkân ya da menfaatten faydalanmada kadının erkeğe göre daha dezavantajlı konumda olması ile meydana gelebilir. Toplumsal cinsiyet ayrımını gözetmeyen kanunlar uygulamak, eşitsizliği ortadan kaldırmayabilir, hatta eşitsizliğin etkisini artırabilir.

14. Toplumsal cinsiyet, erkeklerin ve kadınların haklardan eşit şekilde faydalanmalarını etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet, sadece erkek veya kadın kimliğine dayalı olarak belirlenen davranış, tavır, kişisel özellikler, erkek ve kadınların fiziksel ve zihinsel kapasiteleri ile ilgili kültürel beklentiler ve varsayımlara dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı varsayımlar ve beklentiler, bağımsız ve yetişkin bir birey olarak ekonomik, sosyal ve siyasi gelişime katılma ve kendi hal ve şartları ile ilgili kararlar alabilme gibi haklardan yararlanmada genellikle kadınları daha dezavantajlı bir konumda tutmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel rollerle ilgili cinsiyete dayalı varsayımlar, eşitliğin bir gereği olarak erkek ve kadınlar arasında sorumlulukların paylaşılmasını engellemektedir.

C. Geçici Özel Tedbirler

15. Eşitlik ve ayrımcılık yasağı gibi ilkeler, tek başlarına gerçek eşitliği sağlamak için her zaman yeterli değildir. Toplumda dezavantajlı konumda olan veya toplum dışına itilmiş olan bireyleri veya grupları diğerleri ile aynı seviyeye getirebilmek için bazen geçici özel tedbirlere ihtiyaç duyulabilir. Geçici özel tedbirler, erkek ve kadınlar arasında sadece hukuki veya şekli eşitliği değil, aynı zamanda fiili veya maddi eşitliği sağlamayı hedeflemektedir. Ancak, eşitlik ilkesinin uygulanması bazen Taraf Devletlerin, ayrımcılığa neden olan şartların etkisini azaltmak ve bu şartları ortadan kaldırmak amacıyla kadınlar lehine tedbirler almalarını gerektirecektir. Bu tedbirler, fiili ayrımcılığı ortadan kaldırmak için gerekli olduğu ölçüde ve fiili eşitlik sağlandığında kaldırılmaları şartıyla, hukuka uygundur.²⁷

II. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

A. Genel Hukuki Yükümlülükler

16. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanması zorunludur ve Taraf Devletlerin derhal yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür.²⁸

17. Erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmada eşit hakka sahip olması, diğer tüm insan hakları gibi, Taraf Devletlere üç seviyede yükümlülük vermektedir: Saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü. Yerine ge-

²⁷ Ancak bu genel prensibin tek bir istisnası mevcuttur: erkek adaya özgü bazı nedenler dengenin erkek aday lehine olarak bozulmasına neden olabilir. Söz konusu nedenler her bir aday ile ilgili tüm kriterler göz önünde bulundurularak nesnel olarak belirlenmelidir. Bu durum orantılılık prensibinin bir gereğidir.

²⁸ 3 No'lu Genel Yorum (1990): Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin içeriği (2. maddenin 2. fıkrası).

tirme yükümlülüğü aynı zamanda sağlama, geliştirme ve kolaylaştırma yükümlülüğünü de içermektedir.²⁹ 3. madde, Sözleşme'nin 6. ve 15. maddeleri arasındaki maddelerde de belirtildiği üzere, yükümlülükler için Taraf Devletlerin askıya alamayacağı veya aksine bir düzenleme getiremeyeceği bir standart oluşturmaktadır.

B. Belirli Hukuki Yükümlülükler

1. Saygı Duyma Yükümlülüğü

18. Saygı duyma yükümlülüğü Taraf Devletlerin, erkek ve kadınlara ekonomik, sosyal ve kültürel hakların eşit şekilde tanınmaması sonucunu doğuracak doğrudan veya dolaylı ayrımcılık içeren eylemlerden kaçınmalarını gerektirmektedir. Saygı duyma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin 3. maddede koruma altına alınan hakka aykırılık teşkil eden yasaları kabul etmemelerini veya kaldırmalarını ve aykırılık teşkil eden politikaları, idari tedbirleri ve programları uygulamamalarını gerektirmektedir. Açıkça cinsiyet farklılığı gözetmeyen yasaların, politikaların etkilerini ve erkek ve kadınların eşitlik temelinde haklarından faydalanmaları üzerinde olumsuz bir etki doğurabileceklerini dikkate almak, Taraf Devletlerin görevidir.

2. Koruma Yükümlülüğü

19. Koruma yükümlülüğü Taraf Devletlerin, cinsiyetlerden birine üstünlük tanınması veya diğerinin aşağılanması sonucunu doğuracak her türlü önyargının, geleneksel uygulamaların, erkek ve kadınlar için uygun görülen kalıplaşmış rollerin doğrudan ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar atmalarını gerektirmektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 3. maddesi, erkek ve kadınların insan haklarından faydalanmada eşit haklara sahip olmasını sağlayacak anayasal ve yasal hükümlerin kabul edilmesini, bu hükümlere uyulmasını ve her türlü ayrımcılığın yasaklanmasını; ayrımcılığı ortadan kaldıracak yasaların kabul edilmesini ve üçüncü kişilerin hakka doğrudan veya dolaylı müdahalesinin engellenmesini ve aynı zamanda kadınları ayrımcılığa karşı koruyacak kamu kurum ve kuruluşlarının ve programların oluşturulmasını içermektedir.

20. Taraf Devletler, devlet dışı aktörlerin fiillerini denetleyerek ve düzenleyerek; erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanma haklarının ihlal edilmemesini güvence altına almalıdır. Bu yükümlülük, örneğin, kamu hizmetlerinin kısmen veya tamamen özelleştirildiği hallerde söz konusudur.

3. Yerine Getirme Yükümlülüğü

21. Yerine getirme yükümlülüğü, Taraf Devletlerin uygulamada erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşitlik temelinde faydalanmalarını güvence altına almak için gereken adımları atmalarını gerektirmektedir. Bu adımlar:

– Tazminat, onarma, eski haline getirme, rehabilitasyon, ihlalin tekrarlanmaması

²⁹ 12 ve 13 No'lu Genel Yorumlara göre yerine getirme yükümlülüğü kolaylaştırma ve sağlama yükümlülüğünü de içermektedir. Mevcut genel yorumda, yerine getirme yükümlülüğü aynı zamanda kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının geliştirilmesini de içermektedir.

nın güvence altına alınması, beyanlar, açıkça özür dileme, eğitim ve önleme programları gibi uygun telafi imkânlarının olması ve bu imkânlarla erişimin sağlanması;

– Toplumdaki en yoksul ve en fazla toplum dışına itilmiş erkek ve kadınlar da dahil olmak üzere herkesin eşit şekilde erişebileceği mahkemeler, heyetler veya idari organlar gibi hak arama yerlerinin Taraf Devletlerce kurulması;

– Erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanmasını hedefleyen hukuk ve politikaların uygulanmasının, özellikle kadın ve kız çocukları gibi dezavantajlı konumda olabilecek veya toplum dışına itilebilecek birey ve gruplar üzerinde hedeflenmemiş olumsuz etkiler doğurmamalarını güvence altına alacak denetim mekanizmalarının geliştirilmesi;

– Erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının uzun vadede ve eşitlik temelinde etkililiğini sağlayacak plan ve politikaların hazırlanması ve uygulanması. Bunlar, kadınların haklardan eşit olarak faydalanmasını hızlandıran geçici özel tedbirlerin alınmasını, cinsiyetin göz önünde bulundurulmasını ve belirli kaynakların cinsiyete göre dağıtılmasını içermektedir;

– Hakimlere ve kamu personeline yönelik insan hakları eğitimi programlarının yürütülmesi;

– Taban hareketi düzeyinde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesi alanında çalışanlara eşitlik konusunda farkındalığı artırıcı programların ve eğitim programlarının verilmesi;

– Ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanması ve erkek ve kadın, erkek ve kız çocuklarının eşit katılımının sağlanmasına okullarda ve diğer resmi ve gayri resmi eğitim programları müfredatında yer verilmesi;

– Kamu kurumlarında ve karar alma mekanizmalarında erkek ve kadınların eşit şekilde temsilinin sağlanması;

– Erkek ve kadınların, gelişim planlaması, karar alma ve gelişime katkı ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesi ile ilgili tüm programlara eşit şekilde katılımının sağlanması.

C. Taraf Devlet Yükümlülüklerinden Bazı Örnekler

22. 3. madde, Sözleşme'nin 6 ila 15. maddeleri arasındaki tüm haklarla örtüşen bir yükümlülüktür. Madde, toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal ve kültürel önyargıların göz önüne alınmasını, kaynakların dağılımında eşitliğin sağlanmasını ve ailede, toplumda ve kamusal alanda sorumlulukların paylaşılmasını gerektirmektedir. Aşağıdaki örnekler, bu örneklerle sınırlı kalmamak kaydıyla, 3. maddenin Sözleşme'deki diğer haklarla olan ilişkisine ışık tutmaktadır.

23. Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası Taraf Devletlerin herkese serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatını veren çalışma hakkını güvence altına almalarını ve bu hakkın tam anlamıyla hayata geçirilmesi için gerekli tedbirleri almalarını gerektirmektedir. 3. madde, 6. madde ile beraber değerlendirildiğinde, diğerlerinin yanı sıra, gerek yasalarda gerekse uygulamada erkek ve kadınların her seviye ve türdeki iş alanına ve mesleğe ve gerek kamu sektörü gerekse özel

sektörde erkek ve kadınların çalışma hakkından eşit olarak faydalanmalarını sağlayacak mesleki eğitim, destek programları, bilgi ve becerilere eşit şekilde erişimlerinin sağlanmasını gerektirmektedir.

24. Sözleşme'nin 7. maddesinin (a) fıkrası, Taraf Devletlerin herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma hakkını tanımalarını ve aynı zamanda adil ücret ve eşdeğer işe eşit ücretin güvence altına alınmasını gerektirmektedir. 3. madde, 7. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, Taraf Devlet, ücretlerdeki farklılığın toplumsal cinsiyete dayalı değerlendirmeler, erkek ve kadınlar arasında üretim farklılığı gibi nedenlerini belirlemeli ve ortadan kaldırmalıdır. Aynı zamanda Taraf Devlet, özel sektörün çalışma koşulları ile ilgili yasalara ne ölçüde uyduğunu etkili bir şekilde denetlemelidir. Taraf Devlet, terfi, ücret dışı telafi konularında eşitlik gözetken kanunlar kabul etmeli ve işyerinde mesleki gelişim konusunda eşit imkân ve destek sağlamalıdır. Son olarak, Taraf Devlet çocuk bakımı ve bakıma muhtaç aile üyelerine destek konusunda uygun politikalar geliştirerek erkek ve kadınların mesleki sorumluluklarla aile sorumluluklarını bir arada yerine getirme konusunda karşılaştıkları zorlukları azaltmalıdır.

25. Sözleşme'nin 8. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendi Taraf Devletlerin, herkesin sendika kurma ve dilediği sendikaya girme hakkını güvence altına almalarını gerektirmektedir. 3. madde, 8. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, erkek ve kadınların ihtiyaçlarına uygun olarak işçi sendikalarını örgütleme ve sendikalara üye olmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, genellikle bu haktan mahrum kalan ev içi işlerde çalışan kadınlar, köylü kadınlar, daha çok kadınların çalıştığı endüstrilerde çalışan kadınlar ve evde çalışan kadınlara özel önem verilmelidir.

26. Sözleşme'nin 9. maddesi, Taraf Devletlerin herkesin sosyal sigorta da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakkını tanımalarını ve sosyal hizmetlere eşit erişimi sağlamalarını gerektirmektedir. 3. madde, 9. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, erkek ve kadınların aynı yaşta emekli olmalarına; kadınların özel ve kamuda emeklilik koşullarından eşit şekilde faydalanmalarına; kadın için doğum izninin, erkek için babalık izninin ve hem kadın hem de erkek için ebeveynlik izninin güvence altına alınmasına olanak tanımaktadır.

27. Sözleşme'nin 10. maddesinin 1. fıkrası, Taraf Devletlerin aileye en geniş koruma ve yardımı yapmalarını ve evlenmenin buna istekli olan eşlerin hür rızası ile gerçekleşmesini gerektirmektedir. 3. madde, 10. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, çoğunlukla kadın olan aile içi şiddet mağdurlarının güvenli konuta; bedensel, ruhsal ve duygusal hasarları telafi yollarına erişimlerinin; erkek ve kadınların evlenecekleri kişiyi ve evlenecekleri zamanı seçebilme haklarının sağlanmasını gerektirmektedir. Özellikle, erkek ve kadınların hukuki evlenme yaşları aynı olmalıdır, erkek çocuk ve kız çocuklara çocuk yaşta evlendirmelere, vekil aracılığıyla evlendirmelere ve zorla evlendirmelere karşı eşit ölçüde koruma sağlanmalıdır. Kadınlar, evlilikte edinilen mallar ve eşlerinin ölümünden sonra miras konusunda erkeklerle aynı haklara sahip olmalıdır. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da dahil olmak üzere tüm haklardan eşitlik temelinde faydalanılmasına engel olan bir ayrımcılık türüdür. Taraf Devletler, erkek ve kadına karşı şiddeti ortadan kaldırmak için

gereken tedbirleri almalı ve özel şahısların gerçekleştirdiği kadına karşı şiddet eylemlerini önlemek, araştırmak, bu tür eylemlerde arabuluculuk etmek, bu tür eylemleri cezalandırmak ve ortadan kaldırmak için gereken özeni göstermelidir.

28. Sözleşme'nin 11. maddesi, Taraf Devletlerin herkese, yaşamaya elverişli konut hakkı (1. fıkra) ve yeterli beslenme hakkı (2. fıkra) da dahil olmak üzere, yeterli yaşam düzeyine sahip olma hakkını tanımlarını gerektirmektedir. 3. madde, 11. maddenin 1. fıkrası ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, kadınların konut, toprak ve mülk sahibi olma ve bunları kullanma veya idare etme haklarına ve bu hakları hayata geçirebilmek için gerekli kaynaklara erişimlerinin mümkün olmasını gerektirmektedir. Taraf Devletler, diğerlerinin yanı sıra, kadınların gıda üretim imkânlarına erişimlerini ve sahip olmalarını güvence altına almalı ve kadının erkek doymadan yemek yemesine izine verilmemesi veya kadının besin değeri daha az besin değeri olan gıdalarla beslenmesi gibi geleneksel uygulamalara karşı gereken önlemleri almalıdır.³⁰

29. Sözleşme'nin 12. maddesi, Taraf Devletlerin herkesin ulaşılacağı en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkının tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için gereken adımları atmalarını öngörmektedir. 3. madde, 12. madde ile beraber uygulandığında, en azından, erkekler ve kadınların sağlık hizmetlerine erişim ve hizmetlerden faydalanmalarının eşitlik temelinde olmasını hukuki ve diğer engellerin kaldırılmasını öngörmektedir. Bu aynı zamanda su ve gıda gibi sağlık göstergelerine erişimde cinsiyet rollerinin etkisini göz önünde bulundurmayı; üreme sağlığı ile ilgili hukuki kısıtlamaların kaldırılmasını; kadınların cinsel sakatlanmasının önlenmesini; sağlık alanında çalışanlara kadın sağlığı ile ilgili konularda yeterli eğitim verilmesini içermektedir.³¹

30. Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrası, Taraf Devletlerin herkesin eğitim görme hakkını tanımlarını gerektirmektedir ve 13. maddenin 2. fıkrasının (a) bendine göre, ilköğretim herkes için zorunlu ve ücretsiz olmalıdır. 3. madde, 13. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, eğitimin her seviyesinde erkek ve kız çocukların okula kabulünde aynı kriterlerin uygulanmasını sağlayacak kanunların ve politikaların kabulünü gerektirmektedir. Taraf Devletler, özellikle bilgi ve farkındalığı artırıcı kampanyalar yoluyla, ailelerin okula göndermede erkek çocuklara öncelik tanımlarının önüne geçmeli ve eşitlik ve ayrımcılık yasağını içeren bir müfredat uygulanmasını güvence altına almalıdır.

31. Sözleşme'nin 15. maddesinin 1. fıkrasının (a) ve (b) bentleri Taraf Devletlerin herkesin kültürel yaşama katılma ve bilimsel ilerleme ve uygulamalardan yararlanma hakkını tanımlarını gerektirmektedir. 3. madde, 15. maddenin 1 fıkrasının (a) ve (b) bentleri ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, kadınların kültürel hayata, bilimsel eğitim ve araştırmalara tam anlamıyla katılımını ve kaynakların kadın sağlığı ve kadınların ekonomik ihtiyaçları ile ilgili alanlara erkeklerle eşit düzeyde aktarılmasını gerektirmektedir.

³⁰ 3. maddenin, 11. maddenin 1. ve 2. fıkraları ile ilgili yükümlülüklerinin ve mümkün olabilecek ihlallerin örnekleri 12 No'lu Genel Yorum para. 26'da ele alınmıştır.

³¹ 14 No'lu Genel Yorum, para. 18-21.

III. Ulusal Düzeyde Uygulama

A. Politikalar ve Stratejiler

32. 3. maddede yer alan hakkın sağlanmasının yolları ve araçları her bir Taraf Devlet için farklı olacaktır. Taraf Devletler, erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada eşit hakka sahip olmalarının güvence altına alınması şeklindeki başta gelen ve derhal yerine getirilmesi gereken yükümlülüğe uymak için uygun tedbirler alırken takdir payına sahiptirler. Ayrıca Taraf Devletler, diğerlerinin yanı sıra, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada erkek ve kadınların eşit hakka sahip olmalarını güvence altına alacak uygun stratejileri, insan hakları ulusal eylem planları ile bütünleştirmelidir.

33. Sözleşme'nin 3. maddesinin normatif içeriğinden ve mevcut Genel Yorumun 16 ile 21. paragrafları arasında belirtilen Taraf Devlet sorumluluklarının düzeyi ve niteliğinden de anlaşılacağı üzere stratejiler; politika, program ve aktivitelerin bir Devletteki durum ve şartlara göre, sistematik bir şekilde belirlenmesine dayanmalıdır. Stratejiler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına özel önem vermelidir.

34. Taraf Devletler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili mevcut kanunları, politikaları, stratejileri ve programları düzenli olarak gözden geçirmeli ve Sözleşme'nin 3. maddesi çerçevesindeki yükümlülükler için gerekli değişiklikleri gerçekleştirmelidir.

35. Kadınların, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit ölçüde faydalanmasını hızlandıracak ve kadınların fiili konumunu geliştirecek geçici özel tedbirlerin kabul edilmesi gerekebilir.³² Geçici özel tedbirler, erkek ve kadınların eşitliğini sağlamak için benimsenen kalıcı politika ve stratejilerden ayrı tutulmalıdır.

36. Taraf Devletler, Sözleşme'deki haklardan faydalanmada erkek ve kadınlar arasındaki eşitliğin sağlanmasını hızlandırmak için geçici özel tedbirler almalıdır. Bu tedbirler, Taraf Devletlerin geçmişten gelen ve mevcut ayrımcılık yaratan yasalar, gelenekler ve uygulamaların yarattığı dezavantajları ortadan kaldırma yükümlülüğüne dayandığı için ayrımcılık yaratan stratejiler olarak değerlendirilmemelidir. Bu tedbirlerin içeriği, süresi ve uygulanması belirli mesele ve bağlama göre oluşturulmalı ve değişen koşullara göre uyarlanmalıdır. Bu tedbirlerin sonuçları, hedeflenen amaçlar gerçekleştiğinde tedbirlerin kaldırılması amacıyla denetlenmelidir.

37. Bireylerin ve grupların kendi gelişimlerini etkileyecek karar alma süreçlerine katılma hakları, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 3. maddesi çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmeleri için geliştirilen politika, program veya faaliyetin ayrılmaz bir parçasını oluşturmalıdır.

³² Bu bağlamda atıf, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin, Kadınlara Karşı Her Türülü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 4. maddesinin 1. fıkrasına ilişkin 25 No'lu Genel Tavsiyesine, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumuna ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkelerine yapılmıştır.

B. Hak Arama Yolları ve Hesap Verebilirlik

38. Ulusal politikalar ve stratejiler, etkili mekanizmalar ve kurumların mevcut olmadığı yerlerde, idari otoriteler, ombudsmanlar ve diğer insan hakları kuruluşları, mahkemeler ve hakem heyetleri dahil olmak üzere etkili mekanizmaların kurulmasını sağlamalıdır. Bu kuruluşlar, 3. madde ile ilgili ihlal iddialarını araştırmalı ve ihlallere karşı telafi imkânları sağlamalıdır. Taraf Devletler bu gibi telafi imkânlarının etkili bir biçimde uygulandığını güvence altına almalıdır.

C. Göstergeler ve Hedefler

39. Ulusal politika ve stratejiler, Taraf Devletlerin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini etkili bir şekilde yerine getirip getirmediğini denetlemek için erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit olarak faydalanmasına dair uygun göstergeler ve hedefler belirlemelidir. Erkek ve kadınların aşamalı olarak ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmalarının ne ölçüde gerçekleştiğini, uygun olan hallerde ölçmek için belirli süre limitlerini de içeren istatistiki bilgiler gereklidir.

IV. İhlaller

40. Taraf Devletler ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanmasını öncelikle ve derhal güvence altına almak şeklindeki yükümlülüklerini yerine getirmelidir.

41. Erkek ve kadınlar arasındaki eşitlik ilkesi, Sözleşme'de yer alan her bir hakkın kullanılabilmesi için temel öneme sahiptir. Bu hakların kullanılmasında şekli ve maddi eşitliği sağlayamamak hakkın ihlal edilmesi sonucunu doğuracaktır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit ölçüde faydalanmanın sağlanması için hukuki ve fiili ayrımcılığın ortadan kaldırılması gereklidir. Sözleşme'nin 6. ile 15. maddeleri arasında yer alan haklarla ilgili olarak hukuki ve fiili ayrımcılığı ortadan kaldıracak kanunlar, politikalar ve programları kabul etme, uygulama ve bunların etkisini izlemede gösterilen başarısızlık bu hakların ihlali sonucunu doğuracaktır.

42. Sözleşme'de yer alan hakların ihlali, doğrudan Taraf Devletin veya ulusal veya yerel düzeydeki kurum veya kuruluşlarının icrası, ihlali engelleyememesi veya ihmali sonucunda oluşabilir. Erkek ve kadınlara Sözleşme'de yer alan tüm hakları kullanmada eşit hak sağlanmasını geriletecek tedbirler alınması ve uygulanması 3. maddenin ihlali sonucunu doğuracaktır.